

A második nagy fejezetben a szerzők egyesével megvizsgálják a nevek kölcsönzésének lehetséges körülményeit. Ennek során, amennyire csak lehetséges, egységes szempontrendszert követnek: igyekeznek kimutatni, hogy a Rurik-dinasztia mely tagja lehetett a névadás modellje, és milyen dinasztikus vagy politikai kapcsolat állhat a névadás hátterében. Így például a különböző források alapján arra a következtetésre jutnak, hogy Jurij Koncsakovics, azaz Koncsak kun törzsfő fia az apja szövetségéről, Igor (egyházi nevén: *Jurij*) Szvjatoszlavics novgorod-szeverszki és csernyigovi fejedelemtől kaphatta a nevét. A Rurik-dinasztiában ugyanis a kettős névadás volt a jellemző: egy világi, skandináv vagy szláv eredetű név mellett egy egyházi nevet is adtak az utódaiknak. A két család között nemcsak szövetség, hanem házassági kapcsolat is volt: Jurij fia, Vlagyimir Koncsak lányát vette feleségül. Hasonlóan szoros viszonyban álltak más Rurikidákkal Jurij Koncsakovics vezértársai, Danyil Kobjakovics vagy éppen Roman Kzics is, akik mind részt vettek a tatárok elleni, a kunok uralmának végét jelentő 1223-as Kalka menti csatában. A szerzőpáros a források alapos összevetése alapján arra a következtetésre jut, hogy a kun törzsfők nem azért adták fiaiknak ezeket az orosz neveket, mert áttértek vagy áttérni szándékoztak a kereszténységre, hanem mert ezáltal, illetve a dinasztikus házasságok révén is erősebbre igyekeztek fűzni szövetségüket az orosz fejedelmekkel.

Az orosz szerzőpáros munkája kiváló példája a névtan és a történettudomány egymást kölcsönösen segítő kapcsolatának. Vizsgálatuk világosan bizonyítja, hogy a történeti személynévadatok értelmezéséhez, történettudományi érvelésben való használatához nagy körültekintés, a túlzott általánosítástól és leegyszerűsítéstől óvakodó kritikai érzék szükséges. Emellett a kiadvány számos új, a középkorászok számára is megfontolandó következtetést fogalmaz meg a kunok kereszténységhez való viszonyáról és az orosz fejedelmekkel való kapcsolatáról. Mindezek révén ANNA LITVINA és FJODOR USZPENSZKIJ újabb közös munkáját mind a tárgyalt történelmi korszak és térség kutatói, mind a történeti személynév-tan, s különösen a dinasztikus névadás iránt érdeklődő névkutatók haszonnal forgathatják.

SLÍZ MARIANN

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

VÖRÖS FERENC, Nyelvek és kultúrák vonzásában. Személynevek a magyar nyelvterület északi pereméről I–II.

Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2011–2013. I. 520 lap, II. 728 lap

VÖRÖS FERENC kétkötetes monográfiája Családnévutatók Szlovákiában (2004) című könyvének szerves folytatása és kiegészítője, hiszen ugyanannak a négy nyugat-szlovákiai településnek és időszaknak a keresztnevei állnak vizsgálati középpontjában. A szerző az állami anyakönyvezés kezdetétől, 1895-től 1999 végéig elemzi két csallóközi (Balony, Diósförgepatony) és két Nyitra-vidéki (Kiscétény, Nagycétény) település keresztnévallományát. A korpusz 1895–1959 közötti része állami anyakönyvekből, 1960-tól egyházi és állami anyakönyvekből, valamint községi (önkormányzati) nyilvántartásokból

származik. A kutatás mintegy tízezer névadatra épül: Balonyból 1539, Diósförgepatony-ból 3095, Kiscétényből 729, Nagycétényből 4501 keresztnév állt a szerző rendelkezésére, aki néhány alfejezetben két mátyusföldi községben (Alsó- és Felsőszeliben) végzett személynév kutatásának eredményeit is közli, valamint az említett hat kutatópontról származó családnévanyagból is merít.

A vizsgált időszakban a településeken az anyakönyveket 1921 végéig, valamint 1938–1945 között magyarul, 1922-től szlovákul vezették. Ettől kezdve többnyire szlovákos alakváltozatban jegyzik be az anyakönyvekbe a személyneveket, megváltozik a névsorrend, és szlovákra fordítják azokat a keresztnéveket, melyeknek létezik metanyelvi párjuk. Az államváltások következtében gyakran megbomlott az összhang a bejegyzett névalak és a szóbeli, illetve írott (főképpen) informális névhasználat között. Az anyakönyvekbe hivatalosan szlovákul bejegyzett név sokszor eltért az újszülöttet bejelentő rovatban szereplő szülő, közeli hozzátartozó aláírásától. A magyar nemzetiségűek többnyire magyaros formában írták alá az anyakönyvet.

A könyv szerkezetileg öt nagyobb fejezetre oszlik: az első kötetben három, a másodikban két fő fejezet található. A szerző az előszóban kiemeli, hogy a kisebbségi helyzet névtani vonatkozásának alaposabb elemzésével és a kontaktológiai megközelítések árnyaltabb bemutatásával igyekezett mind teljesebbé tenni a vizsgálati módszereket (1: 15).

Az Általános kérdések című fejezet (1: 19–120) elsőként a 20. századi (Cseh)szlovákiában zajló személynév kutatásokat, a megjelent és kéziratban lévő vonatkozó publikációkat tekinti át. Az ezt követő alfejezet a keresztnévvel összefüggő művelődéstörténeti kérdésekkel, a martirologiumokkal, az európai kultúrákban megjelenő pogány, keresztény és keresztiségben elnyert nevekkal foglalkozik. A továbbiakban az anyakönyvezés sajátosságairól olvashatunk.

A második fő fejezet (1: 121–426) a keresztnévek vizsgálatához alkalmazott tipológia általános jellemzőit mutatja be. Az elemzés során a dimenzionális megközelítés kerül előtérbe. Az idő, a tér és a társadalom dimenziója együttesen hat a névanyag alakulására.

A szerző az idő dimenzióján belül foglalkozik a nevek korszakolásával, a keresztnévek morfológiai, hang-, funkció- és jelentésváltozásaival, az etimológiai és névélettani szempontokkal és a névdivattal. A korszakolást ismertető részben a szlovákiai magyarsággal kapcsolatos statisztikai, demográfiai adatok (nemzetiség és anyanyelvi hovatartozás, szlovákiai magyar települések nemzetiségi összetétele, korfa, felekezeti megoszlás) változásait is közli. A kontaktológia tükrében vizsgált etimológiai szempontok kapcsán a magyar > szlovák, szlovák > magyar irányú névkölcsönzésekkel, a magyar és szlovák nyelv Trianon előtti és utáni viszonyával, valamint a keresztnévek eredetrendszerével, etimologikus előzményeivel, közzsói jelentésével foglalkozik. A nevek átvételével, keletkezésével kapcsolatban megkülönböztetett figyelmet szentel az *a*-ra végződő keresztnévek kérdéskörének. Az idő dimenzióján belül legrészletesebben a névélettani szempontokat tárgyalja (kisebbségi keresztnévhasználat, névjog, a névváltoztatás és névhelyreállítás elvi és gyakorlati kérdései, névörökítés, törvénytelen gyermekek keresztnéve, halva született gyermekek, az ikrek névadása).

A tér dimenziójához sorolja a nyelvföldrajzi, dialektológiai, areális szempontokat; foglalkozik a névkontaktológia (névkölcsönzések, névkiegészítők), illetve a keresztnévek metanyelvi párosításának elvi és gyakorlati kérdéseivel. A magyar–szlovák keresztnévpárok tárgyalásakor négy fő kategóriát különít el: neutrális nevek, metanyelvi párok, csak a magyar, illetve csak a szlovák névkincsben meglévő lexikai egységek. Ebben az alfejezetben

a szerző megemlíti, hogy a közeljövőben megfelelő számítógépes szoftver segítségével szeretné elkészíteni a magyarországi keresztnévállomány kartografikus leképezését (1: 316).

A társadalom dimenzióján belül veszi figyelembe a vallási, felekezeti és névrendszer-tani szempontokat. Ismerteti az egyháznak a keresztnévadásra gyakorolt hatását, a különböző felekezetek névhasználatának jellemzőit, a nyitott és zárt névrendszereket az európai és más kultúrkörökben, az egy- és többelemű névrendszer sajátosságait.

A második fő fejezet végén a névgyakorisággal mint leggyakrabban alkalmazott elemzési szemponttal foglalkozik, mely a nevek előfordulását tárja fel az adott korban és földrajzi egységben. A mennyiségi mutatók és a névdivat összefüggéseit ábrák segítségével vizuálisan is szemlélteti.

A harmadik főbb rész (1: 427–517) a kutatópontokat, forrásokat és a korpusz általános jellemzését mutatja be. Elsőként a négy nyugat-szlovákiai település statisztikai adataival, az etnikai-nemzetiségi viszonyok (1880–2001 közötti) alakulásával, a népszámlálással összefüggő egyéb adatokkal (korfák és korcsoportok, felekezeti hovatartozás, foglalkozás, iskolai végzettség, születésszámok), földrajzi sajátosságaival ismerkedhetünk meg. Balony és Diósförgepatony az összefüggő magyar nyelvterületen található, Kis- és Nagycétény a magyar–szlovák nyelvhatáron. Balonyban, Diósförgepatonyban, Nagycétényben a lakosság döntő többsége magyar nemzetiségű, Kiscétényben a lakosság nagyobb része Trianont megelőzően magyar kötődésű volt, de az idők során nyelvet és identitást váltott, el-szlovákosodott. A 20. században végbemenő történelmi sorsfordulók, politikai korszakok befolyásolták a (Cseh)szlovákiában élő magyarság életét és névhasználatát is. A szerző a források tükrében jellemzi a kutatás során összegyűjtött korpuszt. Foglalkozik az anyakönyvekben előforduló névegyüttesekkel az újszülöttek, szülők, leányanyák, özvegyek neve kapcsán, valamint a keresztnévet bejelentők autográf aláírásait is vizsgálja.

A második kötetben található negyedik fő fejezetben (2: 9–678) VÖRÖS FERENC az összegyűjtött keresztnévállományt veti alá tüzetes vizsgálatnak. Elsőként a keresztnévek megterheltségével kapcsolatos adatokat veszi számba diakrón és szinkrón megközelítésben. A keresztnévek megterheltségének dinamizmusát nemenkénti bontásban (ábrák segítségével is) szemlélteti. Településenként táblázatba foglalva mutatja be a forrásokban szereplő leggyakoribb 15–20 keresztnévet. A névterheltségi mutatók feldolgozását valamelyest bonyolítja, hogy a metanyelvi párok összevonása után kapott értékeket (pl. Balonyban: *István* ~ *Štefan*, összesen: 66) A-val, a nyelvi alkat szerint elkülönítetteket (pl. Balonyban: *István* [42] + *Istvány* [2], összesen 44, a táblázaton belül pedig egy másik rovatban, illetve gyakorisági pozícióban a *Štefan* 22 előfordulással) B-vel jelöli, így az eredmények közlésénél az A és B számítás következtében kétféle táblázattal is találkozhatunk. Véleményem szerint a könnyebb áttekinthetőség érdekében el lehetett volna kerülni a kétféle számítást a keresztnév különböző alakváltozatainak és metanyelvi párjának az egymás melletti feltüntetésével, mögöttük az adott névhez kapcsolódó számadattal; pl. *István* (42) + *Istvány* (2) + *Štefan* (22), összesen: 66. A szerző egyébként monográfiájában gyakran utal a névanyag feldolgozása során jelentkező módszertani problémákra; pl.: „sem a fentebb alkalmazott A, sem pedig a B számítás nem teszi teljesen korektté a két-nyelvű, kettőskultúrájú közösségekben a névfajták számának meghatározását [...]”. A probléma feloldása számomra is sok fejtörést okozott. Végül úgy határoztam, hogy a neveket metanyelvi szinten próbálom megragadni, ám visszaadni magyaros helyesírás szerint fogom őket. Azokat pedig, amelyek nem szerepelnek a magyar névkincsben, magyaros alakúvá transzliterálok. Tisztában vagyok vele, hogy a megoldás kellően vitatható, ám

jobb híján kénytelen voltam ehhez a módszerhez folyamodni.” (2: 95.) A névdivat változásaira, a leggyakoribb keresztnemekre a 20. század végéről és a 21. század elejéről származó magyarországi (2002–2007), szlovákiai (1995–2000) és csehországi (1999–2007) névstatistikák alapján is rámutat, melyeket összevet a nyugat-szlovákiai településeken tapasztalható eredményekkel.

A második kötet legterjedelmesebb alfejezete a névdivattal foglalkozik (2: 30–651). A szerző betűrendbe szedve felsorolja mind a négy kutatóponton a vizsgált időszakban adatolt összes keresztnemet, megjelölve az első előfordulás dátumát (2: 75–94), s azt, hogy mely nevekkel bővült az egyes korszakokban a nevek állománya. Kívánatos lett volna a könyv végén – a szerző családnemes monográfiájához hasonlóan – falvanként összefoglaló táblázatokban is feltüntetni a kutatópontokról származó teljes férfi- és női keresztnévállományt gyakorlati sorrendben, a nevek előfordulását az egyes korszakokban a más munkákkal való könnyebb összevethetőség érdekében.

VÖRÖS FERENC a vizsgált időszakot (1895–1999) hét korszakra bontja, s az egyes korszakokon belül településenként vizsgálja a keresztnévállomány sajátosságait. Az elemzési szempontok minden korszakban azonosak. Településenként bemutatja az adott korszakban előforduló férfi- és női keresztnemeket. Az alfejezetek elején diagramokban közli az egyes nemzedékek szerint (apák/fiúk, anyák/lányok) a leggyakoribb nevek megoszlását (a százalékos adatok mellett fel lehetett volna tüntetni a számszerű előfordulást is), majd az alfejezetek végén felsorolja (a számszerű, illetve %-ban megadott előfordulással együtt) azokat a keresztnemeket, melyeket az adott korszakban nem vett fel a diagramokba. Az egyes korszakok jellemző, gyakrabban előforduló keresztnemei közül néhányat részletesebben is tárgyal a szerző. Táblázatban összefoglalja az adott keresztnév nemzedékek szerinti előfordulását a vizsgált településen és a hét korszakra bontott időszakban. Áttekinti az adott keresztnév divatjának változását az idők során az egyéb vonatkozó (történeti és 21. századi keresztnévanyagot feldolgozó) névtani munkák, illetve a magyarországi, szlovákiai, csehországi névstatistikák alapján is (Magyarország esetében több név gyakoriságának korosztályos megoszlását is ismerteti a 2007-es országos korpusz segítségével). Gyakran összeveti a négy nyugat-szlovákiai kutatóponton tapasztalt eredményeket. Az ún. naptármódszert is alkalmazza: megvizsgálja, hogy melyik szent ünnepe befolyásolhatta a névadást (az egyes névünnepeket részletesen ismerteti), s diagramok segítségével is bemutatja az adott keresztnév félhavasokéti eloszlását. Minden korszakban rámutat a névöröklések arányára, és érinti a felekezeti hovatartozás és névhasználat közötti összefüggéseket is. A vizsgált kutatópontokon az egyes korszakokon belül többször is találkozhatunk ugyanazon keresztnévnek az elemzésével, így gyakoriak az ismétlések, átfedések. Véleményem szerint ez elkerülhető lett volna azzal, ha ezek az ugyanazon névvel kapcsolatban megjelenő, többször ismétlődő, a névdivat alakulásával, névünnepekkel stb. kapcsolatos adatok egy helyen, egy összegző, a teljes vizsgált korszakra (1895–1999) kiterjedő fejezetben jelentek volna meg.

A szerző a negyedik fő fejezet 3–8. alfejezetében (2: 651–678) a négy nyugat-szlovákiai településen összegyűjtött korpusz alapján vizsgálja a keresztnemek nyelvi alkatát, anyakönyvi bejegyzésmódját, az autográf aláírásokat, a felmenőkről való névöröklést, az elhalt gyermek nevének újbóli anyakönyveztetését, a többes keresztnemeket és az ikrek névadását.

A téma feldolgozásmódja aprólékos, részletekbe menő. Az adatgazdag kétkötetes kiadványban szereplő ábrák (315 darab) és táblázatok (201 darab) szemléletesebbé teszik az eredmények bemutatását. VÖRÖS FERENCnek a névtanban való jártasságát bizonyítja a

könyvben található hivatkozások nagy száma és az ötödik fő fejezetben szereplő irodalomjegyzék (2: 679–727, 818 tétel), amely szintén jó forrásanyagul szolgálhat a jövőben a téma iránt érdeklődő kutatók számára.

BAUKO JÁNOS
Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem
Közép-európai Tanulmányok Kara

FERCSIK ERZSÉBET, Keresztnevek. Munkafüzet a Tinta Könyvkiadó Keresztnevek enciklopédiája című kiadványához

Anyanyelvi kompetenciafejlesztő füzetek 3. Tinta Kiadó, Budapest, 2014. 48 lap

1. Kompetenciafejlesztés szótárhasználattal. A Tinta Kiadó Anyanyelvi kompetenciafejlesztő füzetek sorozatának harmadik tagjaként jelent meg az a szótárhasználati munkafüzet, amely a keresztnevek jelentésének, eredetének, kultúrájának, kapcsolatainak feltárásával igyekszik közelebb hozni a 12–16 éves diákokhoz a szótárak világát. A munkafüzet FERCSIK ERZSÉBET és RAÁTZ JUDIT Keresztnevek enciklopédiája című munkájához készült, amely szintén a Tinta Könyvkiadó gondozásában jelent meg 2009-ben. A munkafüzet célja kettős: egyrészt lehetőséget ad arra, hogy a diákok megismerkedjenek egy szótár szerkezeti-tartalmi elemeivel, vagyis képesek legyenek a szótárak funkcionális alkalmazására; másrészt a különböző feladattípusok alkalmasak az anyanyelvi kompetenciaterületek, azon belül is az írásbeli szövegek értésének és alkotásának fejlesztésére.

Mindezek mellett a szótárhasználat a tanulási képesség fejlesztésében is fontos szerepet játszik, hiszen a szótárak funkcionális alkalmazásának lépései, ebben az esetben a munkafüzet feladatainak megoldásai párhuzamba állíthatóak az információszerzés során végbemenő kognitív műveletekkel. A tudás megszerzésének és tárolásának folyamatát szimulálja a szótárhasználat: valamilyen kérdésünk van, amelyre választ szeretnénk kapni; megkeressük azt vagy azokat a forráshelyeket, amelyekből megszerezhető a választ jelentő vagy ahhoz hozzájáruló információ; a kapott információkat mérlegeljük, beillesztjük „belső adattárunkba”, egyúttal vagy később felhasználjuk (vö. ZRINSZKY LÁSZLÓ, Tájékozódás, tanulás, tudás. Urbis Kiadó, Budapest, 2007).

A Keresztnevek című munkafüzet segítségével a diákokat megtaníthatjuk a helyes szótárolvasási stratégiák használatára. Ezzel olyan gondolkodás elsajátítását segítjük elő, amelyet a későbbiekben is fel tudnak használni, ha új információval kerülnek szembe. Ez segít az élethosszig tartó tanulásban is, hiszen ezen séma szerint dolgozzuk fel a körülöttünk levő világ elemeit, és tároljuk a velük kapcsolatos tapasztalatainkat, a róluk kialakított tudásunkat (vö. GONDA ZSUZSA, A szótárhasználati kompetencia elsajátítása és fejlesztése. Anyanyelv-pedagógia 2. 2009. <http://www.anyp.hu/cikkek.php?id=160>).

2. A munkafüzet szerkezeti felépítése. A munkafüzet szerzője három tematikus csoportba sorolja a gyakorlatokat: Általános névtani ismeretek, Egyéb szempontok, Családom névadása. Az Általános névtani ismeretek fejezetén belül a diákok az egyelemű névadással, a magyar keresztnévkinccsel és a névadás szabályozásával kapcsolatos